

Maria Mos
Beatrix College Tilburg; Tilburg University
Contact: mмос@beatrix-college.nl

Taalwetenschap in de klas: metalinguïstisch bewustzijn en onderzoeksvaardigheden bevorderen

De les ging over *framing*¹: dat een tennisspeler die ‘8 van de 10 laatste wedstrijden heeft gewonnen’ succesvoller klinkt dan wanneer ‘2 van de laatste 10 wedstrijden zijn verloren’. Na afloop vroeg een leerling of dat ook zou gelden voor het doorgeven van toetsresultaten aan zijn ouders: zou hij beter kunnen zeggen dat hij acht (van de tien) voldoende had gehaald, of dat hij twee onvoldoendes had? Hoe zou hij dat kunnen uitzoeken? Op zo’n moment wordt de (taalwetenschappelijke) theorie opeens heel relevant voor de gemiddelde tiener.

Een onderzoek door een leerling naar *framing*effecten in het doorgeven van (slechte) schoolresultaten aan ouders illustreert de drie doelen van het vak ‘taalwetenschap’ dat op het Beatrix College² in Tilburg gegeven wordt:

1. het metalinguïstisch bewustzijn verhogen;
2. leerlingen kennis laten maken met onderzoek doen;
3. een brug slaan naar het hoger onderwijs.

Deze bijdrage vertelt meer over het project, maar biedt ook voorbeelden en ideeën waar docenten in hun lessen Nederlands gebruik van kunnen maken.

Leerlingen aan het Beatrix College (5-vwo) volgen een half jaar lang twee uur per week lessen taalwetenschap. Die lessen worden gegeven door een docent-lector die de rest van de week aan de universiteit doceert³. Er zijn nog twee docent-lectoren die respectievelijk ‘natuurkunde’ en ‘design’ (ckv) geven. In de lessen ‘taalwetenschap’ gaat het over taal als systeem – van klank tot zin –, de taalgebruiker – van kindertaalverwerving tot afasie – en over taal als sociaal construct – van dialectgebruik tot taalpolitiek. Binnen een breed thema (‘formuleringen’, ‘taalverwerving’) moet elke leerling een onderzoeksvoorstel formuleren en dat onderzoek vervolgens uitvoeren en in een onderzoeksverslag beschrijven.

Vaak kun je met eenvoudige opdrachten voorheen onzichtbare patronen en regels boven water halen. Mensen over wie je het vaak als duo hebt (Jip & Janneke, Geer &

Goor) noem je meestal in dezelfde volgorde. Maar welke factoren bepalen nu die vaste volgorde? En hoe kom je daarachter? Maak maar eens een lijst van tien niet-bekende ‘duo’s’ zoals ‘buren’, ‘neefjes en nichtjes’, en kijk wat er aan regelmatigheden te ontdekken valt. *Spoiler alert*: mannen voor vrouwen, familie voor aanhang, korte namen voor lange, maar ook voorklinkers voor achterklinkers⁴, en de eerste naam moet liever niet eindigen op een schwa, een stomme /e/. Vorm en betekenis spelen dus beide een rol.

Dergelijke opdrachten helpen om wat letterlijk vanzelfsprekend is opeens bijzonder te maken. Daarbij is het soms ook handig om naar andere talen dan het Nederlands te kijken. Zo kun je zien dat de vorm van ons Nederlandse voltooid deelwoord, met een circumfix, een combinatie van een voor- en een achtervoegsel zoals in GEwerkT, cross-linguïstisch bijzonder raar is. Er zijn schitterende online informatiebronnen beschikbaar. Voor variatie tussen talen bijvoorbeeld de *World Atlas of Linguistic Structures*⁵ en binnen het Nederlandse taalgebied biedt het Meertens Instituut⁶ een schat aan informatie.

Leerlingen zelf zijn ook een belangrijke informatiebron: deze lessen bieden ruimte om hun eigen taalkennis buiten het Standaardnederlands als een positief gegeven te bekijken, in plaats van vanuit het vaak zo sterke achterstandsperspectief. Een leerlinge bracht voor haar onderzoek in kaart wanneer er in haar familie Turks werd gesproken en wanneer Nederlands (van belang bleken wie er meededen aan het gesprek, waar het over ging, en verrassenderwijs ook de exacte locatie – de keuken was duidelijk Turks taalgebied). Een andere leerling schreef in de inleiding van zijn onderzoeksverslag: “als tweetalige leerling ga je je na de lessen taalwetenschap toch eens afvragen wat de invloed is van de hoeveelheid talen die je vanaf je geboorte bent gaan leren op je hersenen”.

Het taalrepertoire van leerlingen laat effecten van synchrone taalvariatie op het niveau van een individu zien, maar in leenwoorden uit het Nederlands in het (Amerikaans-)Engels – *stoop* voor het trappetje aan weerszijden van de voordeur in oude Amerikaanse huizen – is te zien op welke gebieden de Nederlanders zich in eerdere eeuwen deden gelden – *brownstones* hebben een trappetje en een begane grond een meter boven stoepniveau, in verband met overstromingen. En in dialectgrenzen zijn vaak oorlogen en dynastieën terug te zien. Zo komen in het vak ‘taalwetenschap’ heel verschillende vakken samen. Op de middelbare school zijn leerlingen gewend om die vakken in lintvorm te volgen: dezelfde vakken naast elkaar, jaar na jaar. In het hoger onderwijs is het curriculum veel meer een lappendeken, en daarmee is dit vak zeker een kennismaking.

Taal en taalgebruik hebben ook toepassingen die aansluiten op de interesses van leerlingen in de meer exacte profielen. Zo kun je bekijken hoe taalfouten automatisch opgespoord kunnen worden (zie bijvoorbeeld www.valkuil.net). En er zijn nog heel

wat open vragen als het gaat om taal en ons brein: zijn ‘talenknobbels’ aan te wijzen? Kun je met hersenscans het verschil zien tussen de verwerking van ‘een aap lust geen bananen’ en ‘een aap lust geen lekker’? Ja, dat kan: semantische en grammaticale ‘verrassingen’ leveren verschillende reacties op⁷.

Een belangrijk onderdeel van de lessen is het zelf opzetten en uitvoeren van een onderzoek. In eerste instantie gaat het dan om het formuleren van een duidelijke onderzoeksvraag. Ben je geïnteresseerd in correlaties (zijn kinderen die muzikaal zijn ook goed in het leren van vreemde talen?) of in causale relaties (zorgt het spreken in Brabants dialect ervoor dat mensen vriendelijker gevonden worden?). Daarbij hoort het lezen van literatuur binnen het onderwerp om een hypothese te formuleren (wat weten we al over de status van dialecten in het Nederlands?).

Binnen het thema ‘taal’ zijn allerlei onderzoeksmethoden mogelijk: meningen kun je vaak met vragenlijsten bevragen en meten⁸, gedrag kun je observeren en opnemen – als je daar tenminste netjes toestemming voor vraagt. En voor je het weet, zit een klas vol leerlingen dan met keiharde muziek aan woordjes te stampen, terwijl de experimentleider op een mobiele telefoon bijhoudt dat iedereen precies vijf minuten de tijd krijgt om zoveel mogelijk woorden te onthouden. In de parallelklas leren ze dezelfde woorden, maar dan in stilte. In dit geval werd de hypothese bevestigd dat muziek de leerprestatie schaadt. Of muziek ook invloed heeft op het studiegedrag van de leerlingen zelf is natuurlijk altijd een tweede...

Er zijn nogal wat vragen en problemen waar de leerlingen in de loop van het onderzoek tegenaan lopen: hoe maak ik iets abstracts als ‘motivatie’ meetbaar? Hoe zet ik mijn experiment zo op dat de verschillende condities vergelijkbaar zijn op alle punten, behalve mijn manipulatie? Hoe verwerk ik nu de scores die ik heb tot een duidelijk overzicht en een antwoord op mijn onderzoeksvraag? Dat zijn problemen die voorbereiden op het profielwerkstuk, maar ook laten zien wat het kan betekenen om onderzoek te doen, iets waar ze in het hoger onderwijs meer mee te maken zullen krijgen – of ze nu ‘Nederlands’, ‘taalwetenschap’ of iets heel anders gaan studeren.

Een benadering van taal zoals in dit project sluit naadloos aan op de voorstellen van Neijt e.a. waarvan u de tekst in deze bundel vindt. Met alle voorbeelden en opdrachten krijgen de leerlingen een breder en dieper begrip van wat taal inhoudt. Ze zien hoe belangrijk taal in het dagelijkse leven is, en wat er allemaal aan te ontdekken en onderzoeken valt. En hopelijk zien ze ook hoe mooi en fascinerend taal en ons taalgebruik vaak zijn.

Noten

- 1 Zie o.m. <http://www.taalcanon.nl/vragen/waarom-maken-politici-graag-gebruik-van-framing/> en <http://www.kennislink.nl/publicaties?q=framing>.
- 2 www.beatrixcollege.nl.
- 3 <https://www.tilburguniversity.edu/webwijs/show/maria.mos.htm>.
- 4 <http://www.kennislink.nl/publicaties/leer-je-klinkers-kennen>.
- 5 <http://wals.info>.
- 6 <http://www.meertens.knaw.nl/cms/nl/onderzoek/onderzoeksthemas>.
- 7 <http://www.taalcanon.nl/vakgebieden/neurolinguïstiek/>; <http://www.kennislink.nl/publicaties?q=taalwetenschappen+EN+Neurowetenschappen>.
- 8 bijvoorbeeld online via <http://www.thesistools.nl> of <http://www.studentenonderzoek.be>.

Ronde 3

Maaïke Verrips
 De Taalstudio
 Contact: fverbiest@taalstudio.nl

De Taalstudio: stemmen van Afrika

1. Wat is *Stemmen van Afrika*?

Stemmen van Afrika is een project over de talenrijkdom van Afrika en wordt gerealiseerd door een team van taalwetenschappers en

STEMMEN van **AFRIKA**

Afrika-experts met als doel om de talenrijkdom van Afrika beschikbaar te maken voor het Nederlandstalige publiek in woord, beeld en geluid. De website van *Stemmen van Afrika* is officieel gelanceerd in september 2013 en geïnitieerd door de linguïsten prof. Pieter Muysken en prof. Maarten Mous, met financiële steun van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. De website biedt informatie over de taalpraktijk in Afrikaanse landen en de Afrikaanse diaspora. Thema's die aan bod komen, zijn onder andere 'orale literatuur', 'taalfamilies', 'mengtalen', 'talen van initiatie', 'jeugdalen', 'talen van Europese oorsprong, gesproken in Afrika', 'gebaren', 'gebarentalen' en 'muziek'. Op de evenementenkalender staan activiteiten van *Stemmen van Afrika* in het hele land. Deze bestaan uit verschillende soorten optredens met poëzie, concerten, exposities, lezingen en een compilatie van clips in de film *Verborgene Boodschappen*.